

ANTIKVARISK MEDVERKAN 2021

Britt-Marie Lennartsson

DAGSÅS KYRKA - BERGVÄRME

Hallands län, Varbergs kommun, Dagsås socken.

RAPPORT KULTURMILJÖ HALLAND 2021:63

STIFTELSEN HALLANDS LÄNSMUSEER

Stiftelsen Hallands Läns museer, Kulturmiljö Halland.

Uppdragsverksamheten, Halmstad 2021.

Antikvarisk medverkan 2021.

Bild framsida: Dagsås kyrka, södra fasaden där ledningar för bergvärme och el grävts ned i marken och dragits in genom muren till pannrummet i källaren. (Fotonr: 2021-28-103).

Foto: Britt-Marie Lennartson.

Grafisk form: Anders Andersson.

Layout: Britt-Marie Lennartsson.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet.

Kulturmiljö Hallands d nr 2021/168.

INNEHÅLL

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER	4
INTYG OCH RAPPORT	5
HISTORIK OCH BESKRIVNING	5
Värme och el	5
UTFÖRDA ÅTGÄRDER	6
Rapporter från Kulturmiljö Halland 2021	11

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

- Objekt:
Dagsås kyrka, Dagsås socken, Varbergs kommun.
- Länsstyrelsens dnr:
433-3908-2021, datum 2021-05-19.
- Kulturmiljö Hallands dnr:
2021-168.
- Kulturmiljö Hallands foton:
Film nr 2021-28, foton tagna av Britt-Marie Lennartsson.
- Beställare:
Tvååkers pastorat.
- Handlingar:
Handlingarna för byte av värmekälla utgörs av en programbeskrivning upprättad av WSP, Mats Johansson. Den ursprungliga handlingen, vilken gällde dagvattenhantering och byte till pelletsvärme var daterad 2020-05-18. Denna handling har senare reviderats för att istället gälla byte till bergvärme, ändringsdatum 2021-04-07.
- Entreprenörer och hantverkare:
TBR Service AB.
- Projektledare:
Mats Johansson, WSP.
- Antikvarisk medverkan:
Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland.
- Utförandeperiod:
Sommaren 2021.
- Fältbesök:
Projektet har diskuterats och besök på plats har gjorts i samband med exteriör renovering av Dagsås kyrka under våren 2021. Slutbesiktning 12/10 2021.
- Antikvariskt utlåtande: Arbetena har utförts på ett kulturhistoriskt riktigt vis i enlighet med länsstyrelsens beslut och enligt de anvisningar som Kulturmiljö Halland lämnat såsom antikvarisk medverkande.

INTYG OCH RAPPORT

Arbeten beträffande installation av bergvärme har utförts vid Dagsås kyrka under 2021. Då kyrkan är skyddad genom kulturmiljölagen har Tvååkers pastorat begärt tillstånd av länsstyrelsen till åtgärden. Detta tillstånd gavs enligt beslut 433-3908-2021, datum 2021-05-19. Genom med detta beslut utgick ett tidigare beslut om tillstånd till installation av pelletsvärme (länsstyrelsens beslut 33-6028-20, datum 2020-10-06.)

Enligt beslutet krävs antikvarisk medverkande. Till antikvarisk medverkande har Tvååkers pastorat valt Britt-Marie Lennartsson, Kulturmiljö Halland. Enligt länsstyrelsens beslut ska den antikvariske experten följa och dokumentera arbetena i en slutrapport. Denna rapport sammanfattar utförda åtgärder på Dagsås kyrka ur ett kulturmiljöperspektiv.

Arkivmaterial förvaras hos Kulturmiljö Halland, Tollsgatan 7 i Halmstad, d nr 2021-168. Digitala fotofiler till fotodokumentationen utförd vid antikvarisk medverkan vid arbetena på Dagsås kyrka är tagna av Britt-Marie Lennartsson och förvaras hos Kulturmiljö Halland, film 2021-28. I filmen ingår även foton tagna i samband med exteriör renovering av kyrkan och ändrad dagvattenhantering som pågått under 2021.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Dagsås stenkyrka är byggd 1914 på murarna av den då nedbrunna äldre kyrkan med anor från medeltiden. Ritningarna till den nya kyrkan gjordes av arkitekt Axel Lindegren, i samma stil och i stora drag med samma utformning som den äldre. Vapenhuset som legat på den södra sidan återuppbyggdes men blev förråd och sedan 1984 sakristia.

Kyrkobyggnadens exteriör är intakt sedan 1914. Den består av ett rektangulärt långhus, kraftigt torn i väster och tillbyggd sakristia på sydsidan. Kyrkan har en enkel utformning med odekorerade, vita putsfasader som genombryts av tio stickbågeformade fönsteröppningar. På långhusets södra sida finns en nedgång till källaren, vilken är tillkommen under 1900-talet. Nedgången är gjuten med en trappa ned till en trädörr in till ett pannrum.

Interiören förnyades helt efter branden och försågs med ny inredning. Den fasta inredningen med klassicistiska influenser är enhetligt färgsatt i vitt, beige och ljusblått och är välbevarad sedan 1914.

Värme och el

Kyrkans uppvärmning sker idag med eldningsolja där panna finns i pannrum under kyrkan på dess södra sida. Påfyllning av oljan görs till pannrummet. Eldningsolja är idag ett mindre miljövänligt alternativ och är ekonomiskt ett dyrare alternativ på sikt för församlingen. Pannrummet ligger under kyrkan, med ingång från en gjuten betongtrappa på långhusets södra sida. Pannrummet är relativt modernt med väggar av cement eller betong.

Kyrkans ledningar för tillförsel av el var gamla. Den befintliga eltillförseln var heller inte tillräcklig för att uppfylla kyrkans behov, särskilt efter installationen av bergvärme som ska kompletteras med en elpanna. Elpannan tar över vid riktigt kalla perioder när bergvärmerna inte blir tillräcklig.

På norra sidan av kyrkan har två 220 m djupa borrhål för bergvärme liksom schaktning för värmeledningar gjorts. Inget av detta är synligt ovan mark. Ovan ungefärlig plats för västra borrhålet och nedan platsen för västra borrhålet markerat med röda ringar.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Två 220 m djupa borrhål för bergvärme har gjorts i grusgången på kyrkans norra sida. De är placerade cirka fyra meter från kyrkans fasad, med ca 20 m mellan hålen. Schaktning har gjorts för värmeledningar till kyrkans källare, vilken ligger på kyrkans södra sida. Ledningen går från det västra borrhålet till det östra och vidare ned mot och runt koret, längs kyrkans södra långhusvägg fram till pannrummet i källaren. Ledning och schaktning har gjorts på samma ställe runt koret för både dagvatten och bergvärme. Arbeten med dagvattenhantering har gjorts samtidigt, se rapport 2021-62, dnr 2020-271. Ledningar för bergvärme i mark ska dock ligga minst 50-100 cm under markytan, varför värmeledningarna ligger under dagvattenledningen. Schaktningen för ledningarna har gjorts i grusgången runt kyrkan. Inga grundstenar till kyrkan har berörts eller påverkats.

Ledningarna har dragits in genom kyrkans yttervägg, in till pannrummet, ca 120 cm under markytan. Marken intill kyrkans vägg grävdes ut inför håltagningen med drygt 120 cm djup och 150-200 cm brett. Fyra hål med 110 mm diameter har gjorts för att dra in slingor med värmeledningar.

Ledningarna har dragits under grusgången längs kyrkans södra sida fram till trappan till pannrummet.

När håltagningen och schaktning ändå pågick gjordes ytterligare ett lika stort hål genom muren där tomrör förlagts. Dessa rör kan användas i framtida projekt såsom indragning av fiber.

Ett hål på 60 mm diameter har tagits upp genom väggen, intill de övriga hålen, för indragning av el. Elledning har dragits från ett befintligt elskåp uppe vid den förbipasserande landsvägen, vidare över åkern fram till kyrkogårdens södra mur. Där har den grävs ned under muren, genom gravplats 86 som idag är oanvänd. Vid kyrkan anslöts ledningsschaktet med schakten för bergvärme och dagvattenhantering, som utfördes samtidigt. Schaktningen för elledningen har utförts på cirka 400 mm djup.

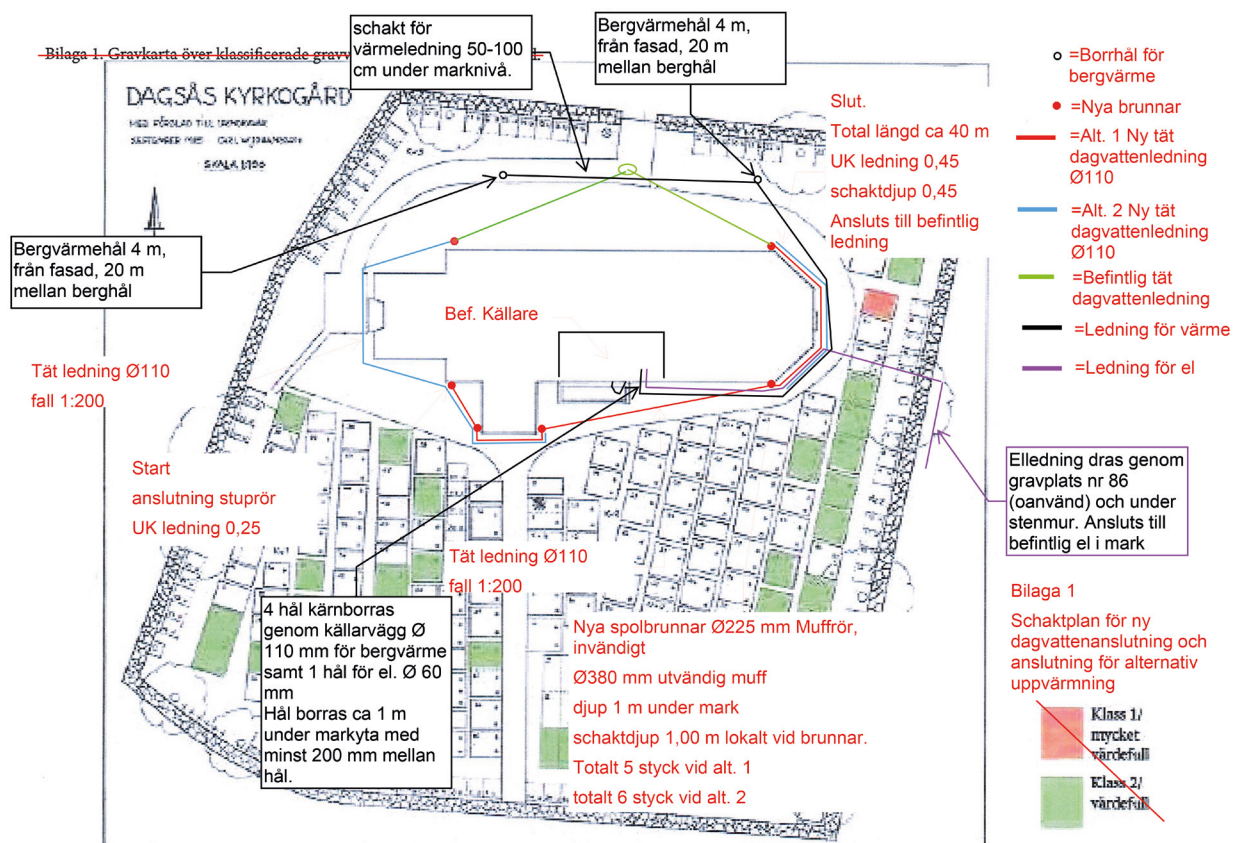
En elpanna har placerats i ett utrymme innanför pannrummet, i källaren. Elpannan ska säkerställa värmen vid särskilt kalla perioder. I källaren har också en ackumu-

latortank placerats liksom ett nytt proppskåp på pannrummets innervägg.

All borrning, schaktning och ledningsdragning har gjorts i enlighet med ritning, "Bilaga 1 Schaktplan för ny dagvattenanslutning och alternativ uppvärmning", se nedan. Ritningen ingick tillsammans med programbeskrivning i tillståndsansökan hos länsstyrelsen. Ritningen reviderades i maj 2021 med ledningar för bergvärme, istället för pelletsvärme.

Installationerna har i övrigt kopplats på befintliga system inne i kyrkan. Den gamla oljepannan har tagits bort, liksom några rör för införseln av oljan. Rören satt på ytterväggen i trappan ned till pannrummet.

Marken har återställts efter schaktning och ledningsdragning och det finns inga synliga spår efter grävningsarbetena.

Arbetena är utförda enligt denna ritning, vilken bilades ansökan om tillstånd för avvattningshantering och byte av värmekälla, framtagen av WSP, Mats Johansson, 2020-05-18, reviderad 2021-04-07.

När oljepannan togs bort togs också de utvändiga rören i trappan till pannrummet bort. Fotot ovan visar rören innan åtgärden och fotot till höger visar trappan efter åtgärden, samt efter renovering.

En ny elledning har dragits från elskåpet vid landsvägen (markerat med röd ring), över fältet fram till, och under kyrkogårdsmuren. Fotot till höger visar marken strax efter schaktning och återställande av marken.

Fyra hål har tagits upp i källarväggen för bergvärmen; de tjocka svarta rören. Ett mindre hål har tagits upp för den nya elledningen; det mindre hålet till höger. Ett hål har också borrats för tomrör för framtida projekt och installationer.

Ovan till vänster: rören som dragits in genom södra yttervägen. Plåtskåpet hör till bergvärmeinstallationen.
Ovan till höger: Elpannan är placerad i ett utrymme innanför pannrummet.
Till vänster: Nytt proppskåp har placerats på pannrummets inre vägg, bredvid styrcentralen för det nyligen installerade styrsystemet.

RAPPORTER FRÅN KULTURMILJÖ HALLAND 2021

2021:1	Tjärby grustäkt, Arkeologisk utredning
2021:2	Båtsmans, del av Lahall 2:13, flytt av byggnad
2021:3	Skummeslövs kyrka, utvändig renovering
2021:4	Sankta Gertruds kapell, utvändig renovering
2021:5	Brokorp 4, Antikvarisk förundersökning
2021:6	Brovakten 4, Antikvarisk förundersökning
2021:7	Landeryds godsmagasin -renovering av tak och syll
2021:8	Brons- och järnålder vid Holms kyrka, Holm 2:3, Arkeologisk undersökning
2021:9	Hotell Mårtensson, Gillestugan 1, Skyltning mm. Antikvarisk förundersökning
2021:10	Bocken 18 och Bocken 20. Förslag till planbestämmelser för kulturvården.
2021:11	Kemisten 5, Antikvariskt utlåtande.
2021:12	Råmebo hembygdsgård. Vård- och underhållsplan
2021:13	Befästningsrester i Norre Katts park. Arkeologisk schaktningsövervakning.
2021:14	Öringe fiber, Getinge sn, fast. Öringe 1:5, Arkeologisk schaktningsövervakning.
2021:15	Hotell Mårtensson, Takkupor, rev förslag. Konsekvensbeskrivning
2021:16	Busskur Stora Torg, Arkeologisk undersökning (schaktningsövervakning)
2021:17	Inför ny vatten- och elledning. Falkenberg. Arkeologisk schaktningsövervakning.
2021:18	Frillesås-Rya 3:77. Kungsbacka kn. Arkeologisk förundersökning
2021:19	Valhalla 5, antikvariskt utlåtande
2021:20	Försörjningshemmet 18, antikvariskt utlåtande
2021:21	Pårps gravfält, Trönninge sn, Halmstads kn, Arkeologisk schaktningsövervakning
2021:22	Marbäck, Halmstad, Snöstorps sn. Arkeologisk utredning
2021:23	Fibernedläggning vid treuddar, en stensättning och en boplatz i Bexets stugby, Trönninge sn, Halmstad. Ark. schaktningsövervakning
2021:24	Kv. Postmästaren, Esplanadparken och Norra Vallgatan - kulturmiljöutredning
2021:25	Spannarps kyrka, Styrssystem - antikvarisk medverkan
2021:26	Sibbarps kyrka, Styrssystem - antikvarisk medverkan
2021:27	Tvååkers kyrka, Styrssystem - antikvarisk medverkan
2021:28	Dagsås kyrka, Styrssystem - antikvarisk medverkan
2021:29	Flickskolan 6, Varberg, antikvarisk förundersökning
2021:30	Gästgivaren 10, Varberg, antikvarisk förundersökning
2021:31	Societetshuset i Varberg, antikvarisk medverkan
2021:32	Alfshögs kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:33	Askome kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:34	Vessige kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:35	Lyngåkra 6:8, Rivningsdokumentation
2021:36	Gamelestugan i Morup, Morup 27:1, antikvarisk medverkan
2021:37	Hågareds gård, fönsterbyte, antikvarisk medverkan
2021:38	Köinge kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:39	Okome kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:40	Svarträ kyrkogård, kulturhistorisk inventering och bevarandeplan
2021:41	Tjärby kyrka, konstglasfönster, antikvarisk medverkan
2021:42	Tjärby kyrka, invändig renovering, antikvarisk medverkan
2021:43	Varbergs idrottshall, antikvarisk förundersökning
2021:44	Dagsås kyrka, exteriör renovering
2021:45	Kirsten Munks hus, Byte av butiksfönster, antikvarisk medverkan
2021:46	Flundran 5, Inredning av vind, Antikvarisk förundersökning
2021:47	Västra bageriet, Svärdet 6, Antikvarisk förundersökning
2021:48	Skummeslöv 4:2, 5:13 och 30:10 10, Arkeologisk utredning, Skummeslövs socken, Laholms kn
2021:49	Fornlämningar vid Stafingevägen, Stafinge sn, Arkeologisk efterundersökning 2021
2021:50	Staffens, Olofsbo hembygdsgård, halmtak, antikvarisk medverkan
2021:51	Mjellby konstmuseum, antikvariskt utlåtande inför om- och tillbyggnad
2021:52	Vessinge sandhedar, Veinge sn. Arkeologisk. utredning
2021:53	Hanhals övre kyrkogård, Kulturhistorisk bevarandeplan
2021:54	Hanhals nedre kyrkogård, Kulturhistorisk bevarandeplan
2021:55	Spannarps kyrka, utvändig renovering, antikvarisk medverkan
2021:56	Fjällaregården 2:22, Dokumentation av ekonomibyggnad
2021:57	Åkrabergs gård, renovering av verandan, antikvarisk medverkan
2021:58	Wallens slott, murrenovering och byte av stolparmaturer, antikvarisk medverkan
2021:59	Edenberga brandstation, renovering av slangtornet, antikvarisk medverkan
2021:60	Lottens, Västralt 2:10, ommålning av bostadshuset, antikvarisk medverkan
2021:61	Rudan 3, Gårdshus, antikvarisk förundersökning
2021:62	Dagsås kyrka, dagvattenhantering, antikvarisk medverkan
2021:63	Dagsås kyrka, bergvärme, antikvarisk medverkan

KULTURMILJÖ
HALLAND

POSTADRESS: TOLLSGATAN 7 | 302 32 HALMSTAD | TEL: 035-19 26 00

E-POST: KANSLI@KULTURMILJOHALLAND.SE | HEMSIDA: WWW.KULTURMILJOHALLAND.SE